

Приностни моменти

Валидност и легитимност в правото

1. В монографията е анализирана многозначността на понятието “валидност” и неговата употреба във всекидневния език и в българската правна кинжнина и съдебна практика. Въз основа на този анализ са формулирани три важни въпроса. Първият от тях е дали валидността е характеристика на нормата или на акта, който я установява и колко съществено е различието между тези два възгледа. Вторият въпрос опира до приемането или отхвърлянето на тезата, че да определим една норма като валидна е друг начин да кажем, че тя съществува като част от една правна система. И третият въпрос се отнася до необходимостта да разгледаме проблема за валидността в правото веднъж на равнище правна норма и втори път – на равнище правен ред.

2. Изследването излага критично основните възгледи за валидността в правото и свързаните с тях възгледи за легитимността в правото, които да отговарят на три изисквания. От една страна, дефинициите за валидност в правото и за легитимност в правото да са съвместими една с друга. На второ място, двете дефинирани понятия да дават възможност за обяснение на историческото развитие на възгледите за оправдаността на правото в контекста на променящата се социална среда в западния свят. И на трето място, възгледите за валидността в правото и за легитимността в правото да позволят заемане на аргументирана позиция в съвременния правнофилософски дебат, като предложат и на правния теоретик, и на практикуващия юрист аргументирано разбиране за обвързващата сила на правото. Направена е връзката между теоретичното значение на такова разбиране и нуждите на юридическата практика.

Въз основа на това са предложени и дефиниции на понятията “легитимност” и “валидност”. Валидността е определена като юридическо качество на правно дължимото, като неговата обвързваща сила по отношение на поведението на адресатите на правната норма, респективно на правния ред. Легитимността от своя

страна е дефинирана като такъв вид оправданост на една правна норма или на един правен ред, която се основава на правилното нормативно съдържание, на уважението към правосъздаващия авторитет или на продължителното и еднообразно действие на нормата (реда). Прието е, че за да бъде преценена като легитимност, тази оправданост трябва да се е превърнала или да е в състояние да се превърне в самостоятелен, допълнителен и устойчив аргумент за нормосъобразно поведение на адресатите.

Аргументирана е тезата, че докато валидността е обективно качество на правно дължимото, то легитимността е по-скоро въпрос на обща нагласа към дължимото, която е резултат от неговото субективно възприемане от страна на адресатите. Изложени са и доказателства в подкрепа на разбирането, че това субективно възприемане може да се влияе от три вида преценка. Първият вид е свързан с морала и по същество представлява преценка за справедливост или за политико-социална целесъобразност на съдържанието на юридическото правило. В този смисъл за легитимно се счита юридическото правило, чието съдържание може да се прецени като справедливо или съответстващо на приемлива политико-социална цел. Във втория случай преценката е по отношение на авторитета на източника на правилото. Легитимно е юридическото правило, установено от авторитетен източник. Третият вид преценка е свързана с фактическото действие на юридически дължимото. Способността на правната норма за продължителен период и в преобладаващия брой случаи да предизвика правомерно поведение, както и налагането на санкция в огромния брой случаи при неспазване, водят до възприемането на правилото като стабилно, приложимо, предвидимо, общоприето и на това основание – като легитимно.

3. В изследването са съчетани тематичното и хронологичното излагане на основни възгледи за валидността и легитимността в правото в рамките на западната традиция. Аргументирано е разбирането, че до XIX век в рамките на посочената традиция се наблюдават три основни легитимиращи идеи – космосът, Бог и човешкият разум. В тях по различен начин се вплитат трите вида преценка за легитимност – съдържателна коректност на юридически дължимото, авторитета на

източника на правилото (реда) и факта на спазването (прилагането, неотхвърлянето) на нормата, респективно на реда. Аргументирано е разбирането, че трите основни легитимиращи идеи търсят такова оправдаване на принудителния ред в обществото (респективно на нормите, които го изграждат), което почива едновременно върху претенцията за съдържателно съответствие с по-висш в ценностно отношение стандарт, върху разбирането за авторитетен източник на дължимото и върху представата за фактическата неизбежност на реда (нормата). Основното различие между космоса, Бог и човешкия разум като водещи легитимиращи в западната традиция е главно в разместването на акцентите.

Изследвани са различията в акцентите, поставяни върху различните три части на легитимността. Изложени са и аргументи в подкрепа на тезата, че докато през Античността акцентът най-често се поставя върху фактическата неизбежност на реда (чрез понятието космос, изразяващо идеята за завършения и подреден свят), а справедливостта на съдържанието и боговете са само част от фоновите възгледи, то в Християнското средновековие нещата се променят. Християнският Бог е преди всичко правотворчески авторитет, а ценностната коректност на нормативното съдържание и фактическата неизбежност на принудителния ред са само спомагателни (при това невинаги рационално доказвани) елементи. Проследено е как с установяването на човешкия разум като основна легитимираща идея нещата отново се променят. Формално е налице връщане към природата (природата в широк смисъл или природата на човека) като водеща легитимираща предпоставка. Но въпреки твърденията за “разомагьосване” на правото, естественото право от XVII и XVIII век запазва почти същата логика на легитимиране, която е характерна и за края на Средновековието. Важна теза в изследването е, че изоставянето на Бог като основна легитимираща идея не е съчетано с пълното поемане от човека на моралната отговорност за правния ред, в който живее. Човекът все още не се разглежда като правотворчески авторитет и фактически законодател по отношение на самия себе си. Посочено е, че абстрактният разум на абстрактния човек, който заема мястото на стандарт за ценностна коректност на нормативното съдържание, също притежава елементи на магичност.

4. В изследването е поставен специален акцент върху изоставянето на външните стандарти за легитимност в началото на XIX век и на първите опити да бъде изградена теоретична конструкция, която позволява правото да се легитимира чрез самото себе си. Това става чрез въвеждането на понятието „държава” в правното мислене. Посочени са причините, поради които тази легитимационна конструкция ярко се отличава от предходните възгледи. Правото, което е загубило външните си опори за легитимация, се релегитимира чрез държавата. Но държавата не е изначално евидентно легитимна, за да бъде в състояние на свой ред да придава легитимност на други явления. С появата на държавата като легитимираща идея за пръв път се стига до взаимно легитимиране на държавата и правото, което от определена гледна точка се свежда до самолегитимиране на правото.

Обърнато е специално внимание на факта, че почти всички общи представи за правото и неговата оправданост до XIX век са създавани от неюристи, най-често философи, религиозни мислители или политически дейци. Едва през XIX век започват да се появяват обяснения на обвързващата сила на юридически дължимото, съдържащи вътрешния поглед на юриста. Изложени са аргументи в подкрепа на разбирането, че от една страна, това е свързано с модерното разбиране за правото като неперсонален и неинцидентен нормативен ред. Така правната норма започва да претендира, че има собствен обективен смисъл, който може да се различава от намеренията на нейния създател. От друга страна, последователното институционално провеждане на принципа на разделение на властите довежда до ясно отделяне на органите, които създават общи правни норми, и органите, които решават правни спорове.

Посочено е, че въпросът, коя правна норма следва да бъде приложена към определен казус, какво е нейното съдържание и какво е съотношението ѝ с другите правни норми от същия правен ред, винаги е бил предмет на юридическо изследване. Но като следствие от отпадналите външни опори за оправданост на правото, поради установилото се разбиране, че човекът сам създава юридическите правила, и в резултат от институционалното разделяне на онези, които създават общите правни норми и онези, които следва да ги приложат при решаване на един правен спор, валидността в правото се очертава като самостоятелен проблем.

Така в изследването е изградена логическата връзка между господстващите в края на XIX и началото на XX век възгледи за валидността и легитимността в правото, от една страна и тяхното преосмисляне през втората половина на XX век, от друга. С постепенното изоставяне на понятието „държава” от правната наука (поколебливо през 20-те и 30-те години на XX век и по-категорично през втората половина на века) се стига до отпадане и на логиката на взаимно легитимиране на правото и държавата (самолегитимиране на правото). Липсата на обща легитимираща идея, която да съчетава и трите източника на легитимност, довежда до серия от опити за възраждане, макар и във видоизменен вариант, на различни теории за външната легитимация на правото.

5. В изследването е поставен специален акцент върху състоянието на съвременния правнофилософски дебат. Изложени са основанията за неговото актуално състояние, които са свързани с факта, че след Втората световна война за пръв път в западната традиция моралната коректност на нормативното съдържание, авторитетът на създателя на нормите и фактическата стабилност и приложимост на нормативния ред се появяват като самостоятелни основания за оправданост на правото. Всяко едно от тях започва да претендира, че може да съществува независимо от другите две и че се отнася не до легитимността (субективното отношение на адресатите), а до валидността (обективната обвързваща сила) на принудителния нормативен ред. Така, от гледна точка на изследването се очертава и проблемът за валидността като основна разграничителна линия между главните направления в рамките на съвременния правнофилософски дебат. Изследването критично излага водещи теории, които са в голяма степен представителни за всяко от основните направления в правната философия от края на XX и началото на XXI век. Въз основа на анализа са предложени изводи за методологическите, логическите и практическите несъвършенствата на всяка от основните групи теории. Специално внимание е отделено на съвременните измерения на разграничението между валидност, легитимност и ефикасност в правото.

6. В изследването е защитена позицията, че задачата на една съвременна обща теория на правото е да дефинира основните понятия, с които боравят правната наука и юридическата практика, и да ги обвърже в цялостна безпротиворечива система. Така общата теория на правото би създала езиковата рамка на юридическия дискурс както на полето на теоретичните изследвания в отрасловите правни науки, така и на полето на юридическата практика. Изясняването на основните правни понятия би дало възможност и за изграждане на цялостна логическа конструкция на правния ред. Такава конструкция би следвало да включва представи както за неговата структура, за неговите елементи и взаимодействието между тях, така и за взаимното влияние на правния ред и неговата непосредствена среда.

Въпреки че изследването няма амбицията да предложи цялостна нова теория за валидността в правото, то не само излага критично основните възгледи за валидността в правото и свързаните с тях възгледи за легитимността в правото, в това число и основните линии на разделение по въпроса за валидността в съвременния правнофилософски дебат. То предлага и основните параметри, на които следва да отговаря една съвременна правнотеоретична конструкция на валидността в правото. Във всяка от известните теоретични конструкции на валидността в правото може да бъде открито напрежение между методологическа последователност, логическа непротиворечивост и практическа приложимост.

Възприето е разбирането, че методът на научно изследване обхваща гледната точка, начините на взаимодействие с обекта на изследване и правилата за мислене при решаването на изследователската задача, съответстващи на гледната точка (в т.ч. понятийния апарат). В този контекст, методологическата последователност при изграждането на една теоретична конструкция на валидността в правото предполага поне три неща. На първо място, тя включва забрана за промяна на гледната точка в хода на изследването. На второ място, методологическата последователност предполага предварително деклариране на допустимите начини на взаимодействие с обекта на изследване. И на трето място, тя изисква яснота относно допустимите и необходими правила за мислене при

решаване на изследователската задача, в това число и яснота и коректно използване на установения понятиен апарат.

Под логическа непротиворечивост в изследването се разбират най-малко две неща. Първо, предлаганата конструкция да не съдържа непреодолими вътрешни логически противоречия. И второ, тази конструкция да може да се впише безпротиворечиво в една цялостна обща теория на правото, а заедно с нея и в един по-широк правнофилософски контекст.

За практическа приложимост пък е прието, че означава чрез тази теоретична конструкция на валидността да бъде възможно такова обяснение на състоянието и функционирането на правния ред, което да е годно да служи за ориентир на практикуващите юристи при създаването на правни норми, при прилагането на правни норми и при решаването на правни спорове (ако приемем, че това е нещо различно от правосъздаването и правоприлагането).

Именно от тази позиция изследването очертава основните параметри, на които трябва да отговаря една съвременна правнотеоретична конструкция на валидността в правото.

На първо място, тя трябва да разглежда правото като създадено от човека, а не като дадено на човека. Само чрез пълното “разомагьосване” на правото е възможно да се настоява на тезата, че чрез правото хората съзнателно поемат моралната отговорност за реда, в който живеят.

На второ място, една съвременна правнотеоретична конструкция на валидността в правото следва да отделя въпроса за валидността на правната норма от въпроса за валидността на правния ред. Така става възможно да се предложи завършена логическа конструкция на валидността в рамките на един правен ред и да се определят практически приложими критерии за установяване на принадлежността на една норма към един правен ред, а това означава критерии за идентифициране на валидните правни норми. Наред с това, отделянето на въпроса за валидността на правната норма от въпроса за валидността на правния ред дава възможност да се допусне точка на свързване между нормите, фактите и ценностите. Преценката за валидност на един правен ред по необходимост предполага такова свързване. Към всичко това следва да се прибави, че една

съвременна правнотеоретична конструкция на валидността трябва да даде достатъчно възможности за осмисляне на съвременните правни системи и техния отворен характер. Това се отнася с още по-голямо основание до правните системи на държавите членки на Европейския съюз и по-специално до въпросите за непосредствената приложимост на правото на Европейския съюз, за неговия директен ефект и за примата му по отношение на вътрешното право на държавите членки.

На трето място, една съвременна правнотеоретична конструкция на валидността в правото, без да отхвърля отворения характер на юридическия език, трябва да настоява на разбирането, че юридическата наука не е семантична наука. Твърдението, че общата теория на правото създава езиковата рамка на юридическия дискурс както на полето на теоретичните изследвания в отрасловите правни науки, така и на полето на юридическата практика, означава единствено, че тя свързва установените в рамките на социалните конвенции понятия в безпротиворечива система.

И на четвърто място, една съвременна теория на валидността следва да разглежда осъществяването на мира като най-важна функция на един правен ред. Аргументираното сваляне на справедливостта като идеал на правото и установяването на мира като най-важна функция на правото означава не само заместването на един съдържателен идеал с една функция, която подлежи на формализиране. Това означава признание, че най-важната характеристика на правото е, че то е механизъм за решаване на всеки значим социален конфликт без взаимно насилие между участниците в конфликта.

Приносни моменти – статии

1. Норберто Бобио и раждането на италианската аналитична школа

Статията изследва ролята на Норберто Бобио за раждането на италианската аналитична школа и неговия принос в общото развитие на съвременния правнофилософски дебат. Анализирани са връзката на теорията на Бобио с наследството на Ханс Келзен и са очертани неговите оригинални правнофилософски и правнотеоретични приноси в съвременния правен позитивизъм. Възприето е разбирането, че най-важните между тях са разграничаването на двата аспекта на валидността на правните норми – формална и материална валидност, обръщането на зависимостта правна норма – правен ред и тезата за наличието на незавършени и некохерентни правни редове.

Основен акцент в статията е поставен върху аналитичния метод на Бобио. Представени са аргументи, че Бобио е представител на аналитичната правна философия в три смисъла – на първо място на плоскостта на антиномията синтез – анализ, на второ място в смисъл на разкриване на същността на явлениято, а не неговото историческо описание и на трето място – чрез използване на езиковия анализ на правните актове в рамките на съвременната философия на езика.

Представени са възгледите на Бобио за правото като език и правната наука като метаезик. Анализирани са и тезата на Бобио за наличието на три основни групи речеви актове – дескриптивни, прескриптивни и експресивни и за тяхната употреба в юридическия език.

2. Ред, закон и държава в учението на Платон – космос

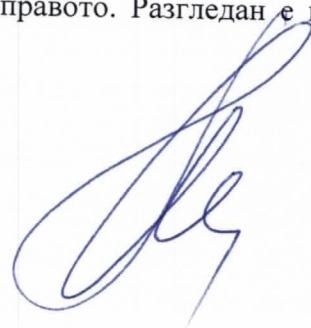
3. Ред, закон и държава в учението на Платон – полис

Статиите по същество са двете части на едно изследване, посветено на проблема за реда във възгледите на Платон. В първата статия е изложена и тезата, че през Античността законите на природата, законите на мисленето и законите в обществото са се схващали като части от един общ космически ред. Изложени са аргументи в подкрепа на разбирането, че именно Платон е мислителят, който успява да съедини отделни откъслечни представи за реда и да ги съчетае в цялостна философска теория, основана на разбирането за единния космически ред. Проследени са връзките на платонизма с питагорейството, Елейската школа и Хераклит. Специално е подчертана ролята на математиката и по-специално на геометрията, която е не само система от дедуктивни съждения, но и връзка между света на идеите и физическия свят.

Втората статия е посветена на следствията от теорията за единния космос върху възгледите на Платон за законите в етически смисъл. Анализирани са ролята на справедливостта като пропорция и мястото на философа геометър в управлението на античното общество. През тази призма са разгледани и възгледите на Платон за идеалната държава и формите на управление във физическия полис.

4. Държавата като самия правен ред

В статията е изложена критично тезата на Ханс Келзен, че държавата може и трябва да се разглежда като самия правен ред. Очертани са както трудностите, така и евентуалните последици от възприемането на тази теза. Специално внимание е отделено на проблема за правотворческата воля и значението на начина, по който този проблем се решава по отношение на валидността в правото. Разгледан е и

въпросът за интерпретирането на основни понятия, с които борави днешната правна наука в светлината на Келзеновата теза. Основен акцент е поставен върху теориите за суверинетета.

5. Понятието “държава” и легитимирането на правния ред

В статията е изложена и аргументирана тезата, че понятието “държава” се появява в правната наука, за да даде възможност за самолегитимиране на правото. Проследена е историята на понятията, които предшестват понятието “държава” в западната традиция, за да се достигне до извода, че нито едно от тях не отразява в същия обем характеристиките на принудителния ред в обществото. Изложени и анализирани са следствията от евентуалното пълно изоставяне от страна на правната наука на понятието “държава”.

